

Postavení a výkony soukromých podniků ve východoněmeckém hospodářství v padesátých letech 20. století[#]

Pavel Dufek^{*}

Německá demokratická republika (NDR) náležela od svého vyhlášení v říjnu 1949 bezpochyby do sovětského bloku. Po celou dobu svého trvání byla jeho nejviditelnější součástí, ba symbolem, ale zároveň i v mnohých ohledech pozoruhodnou výjimkou z něj. Jedním z rysů, kterým se od ostatních států sovětského bloku lišila, bylo po dlouhá léta existující nepřerušené soukromé vlastnictví výrobních prostředků v dosti velkém rozsahu.¹ Proto se NDR jeví vhodnou oblastí, v níž by bylo možno zkoumat a vzájemně porovnávat, jak si vedly státní a soukromé ekonomické subjekty, když působily vedle sebe. Protože v NDR se vyskytovaly soukromé podnikatelské subjekty i v průmyslu, což NDR velice odlišovalo od Československa i od ostatních států sovětského bloku, bylo by zřejmě nejpřínosnějším porovnat výkony tamních průmyslových podniků² v určitém časovém vymezení. Dříve než se k tomuto porovnávání přistoupí, je však nutno zjistit, zda měly soukromé průmyslové podniky jako celek v NDR v nějakém delším období natolik silné postavení a hospodářský význam, že nepředstavovaly jen pominutelnou výjimku v jinak zcela postátněném odvětví.

Postavení a národohospodářský význam soukromých průmyslových podniků

Prvním z ukazatelů, který je záhodno pro tento účel využít, je samotný počet soukromých průmyslových podniků resp. podíl, který tento počet představoval z celko-

Tato stať obsahuje výsledky výzkumného projektu nazvaného Postupné potlačování soukromého podnikání v ČSR a v NDR v 50. letech 20. století a jeho důsledky pro výkonnost ekonomiky a životní úroveň obyvatelstva, který byl prováděn za finanční podpory ze státních prostředků v rámci postdoktorandského grantového programu Grantové agentury České republiky a jeho registrační číslo bylo 402/03/P069. Za pomoc a konzultace při tvorbě této stati děkuje její autor Ing. Jaromíru Hurníkovi, Ph.D. a PhDr. Evě Novákové.

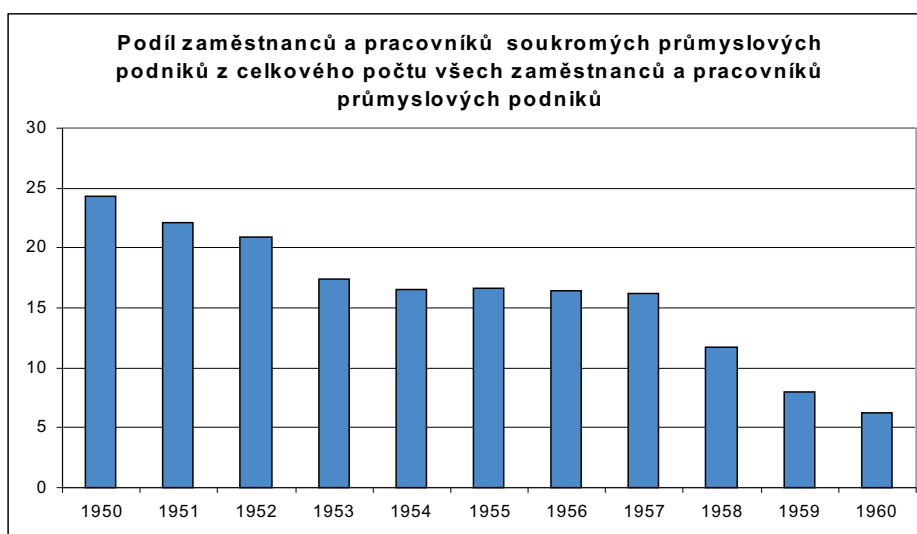
* PhDr. Pavel Dufek, Ph.D. – odborný pracovník; Národní bezpečnostní úřad (pavel.dufek06@volny.cz).

1 K příčinám tohoto stavu ve vztahu Československu blíže Dufek, P. (2005): *K potlačování soukromého podnikání v Československu (ČSR) a Východním Německu (NDR)*, Praha, 2005; ve vztahu k Polsku Åslund, A. (1985): *Private Enterprise in Eastern Europe, The Non-Agricultural Private Sector in Poland and the GDR, 1945-1983*, Oxford 1985; srovnej dále Průcha, V. a kol. (1977): *Hospodářské dějiny evropských socialistických zemí*, Praha, 1977; Buck, H. F. (1995): *Formen, Instrumente und Methoden zur Verdrängung, Einbeziehung und Liquidierung der Privatwirtschaft in der SBZ/DDR*. In Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“, Band II/2, hrsg. vom Deutschen Bundestag, Baden-Baden 1995, s. 1070–1213.

2 Z hlediska právního nebyl definován přímo průmyslový podnik ale podnik řemeslný, a to poněkud paradoxně v souvislosti se soukromým podnikáním. Podle zákona ze srpna 1950 byl totiž řemeslným podnikem podnik s méně než deseti cizími pracovníky podílejícími se na výrobě, opravárenství a službách. Podnik, který tuto definici řemeslného podniku nesplňoval, byl průmyslovým podnikem a v praxi byl skutečně za průmyslový podnik považován podnik s více než 10 zaměstnanci. Gesetzblatt der Deutschen demokratischen Republik 1950, Nr. 91, s. 827–830; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 120; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 257; k tvorbě zákona Dufek, P.: *K potlačování*, s. 119–121, kde i odkazy na další literaturu.

vého počtu všech průmyslových podniků.³ V roce 1950 bylo soukromých průmyslových podniků 17 813 (75,5 % všech), v roce 1955 jich bylo 13 782 (69 % všech), v roce 1958 9 797 (57,5 % všech) a v roce 1960 6 476 (40 % všech).⁴ Údaje o počtu soukromých průmyslových podniků však o jejich postavení a síle vypovídají jen málo, protože směřují při porovnávání s počtem národních podniků dohromady podniky s 11 zaměstnanci i s 11 000, jako další z ukazatelů je proto vhodné uvést údaje o počtech zaměstnanců soukromých podniků. Ze všech zaměstnanců a pracovníků průmyslových podniků jich v soukromých průmyslových podnicích v NDR v roce 1958 působilo ještě 11,7 %.⁵ Vývoj podílu zaměstnaných osob v soukromých průmyslových podnicích v NDR na celkovém počtu zaměstnaných osob ve všech průmyslových podnicích během padesátých let 20. století ukazuje následující graf.

Graf č. 1:

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126. Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1956, Berlin 1956, s. 210; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1957, Berlin 1958, s. 224; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 294; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1960/61, Berlin 1961, s. 263. Údaje o stavu zaměstnanců nezahrnují domácí pracovníky, majitele podniků a pomáhající členy rodin, pokud nejsou vůči podniku v zaměstnaneckém poměru. Údaje pro roky 1950–1955 jsou průměrnými údaji pro jednotlivé roky, které byly získány na základě propočtů podle denních seznamů pracovníků. V letech 1956 až 1960 se započítávání pracujících v jednotlivých kategoriích pracovníků a zaměstnanců průmyslových podniků proměňovalo. Nezdá se však, že by rozdílné započítávání jednotlivých kategorií pracujících v podnicích výrazně pozměňovalo hodnotu celkových údajů vzhledem k tomu, že se měnilo započítávání majitelů podniků, jím po-

3 Průmyslové podniky se ve statistických ročenkách NDR dělí na tři vlastnické formy (od 1958 na čtyři): Soukromé (privat), které měly různé uspořádání podoby vlastnictví (společnost s ručením omezeným, akciová společnost, případně další vlastnické podoby); družstevní (genossenschaftlich), které, jakkoliv je družstevní podoba vlastnictví v zásadě soukromá, nelze zřejmě v poměrech NDR počítat k soukromým, protože byly zřejmě často zakládány z podnětu státních orgánů, byly jimi dosti výrazně kontrolovány a mnohdy přímo řízeny; lidové vlastnictví (volkseigen), což byla vlastnická forma zavedená v roce 1948, které odpovídá v ČSR forma národního podniku; polostátní (halbstaatlich). Vůči národnímu podniku (VEB), obdobně jako u nás, vykonávaly příslušné státní orgány NDR všechna základní vlastnická práva, takže lze takový podnik považovat za státní. Pro lepší srozumitelnost je v této stati pro podnik v lidovém vlastnictví (VEB) používán většinou výraz státní podnik, kterému je v dané době odpovídající český výraz národní podnik. V této stati jsou považovány výrazy národní a státní podnik za synonyma. Státní podniky (národní podniky), družstevní podniky a polostátní podniky, byly od roku 1958 považovány za tzv. podniky socialistické.

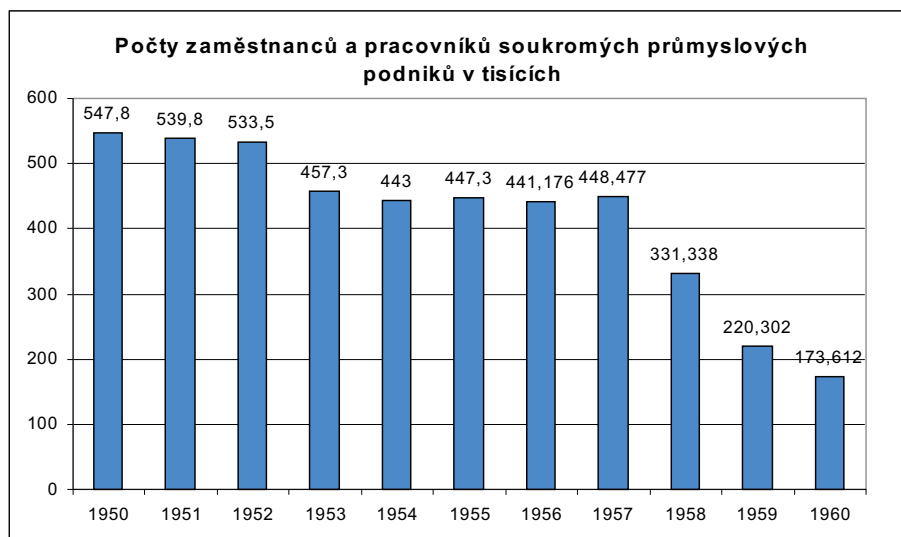
4 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 126, Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1960/61, Berlin 1961, s. 261.

5 Statistisches Jahrbuch 1958, s. 261.

máhajících rodinných příslušníků, kteří nebyli v zaměstnaneckém poměru, a domácích pracovníků, tedy kategorií, které nejsou svým počtem ze statistického hlediska nijak významné. Přepočítávání pracovníků se zkrácenými pracovními poměry na pracovníky s plným pracovním poměrem nebylo u průmyslových podniků prováděno. Z podkladů není přímo zřejmé, zda do zaměstnanců byli vždy započítáváni i učni, na základě porovnání s ostatními tabulkami se jeví pravděpodobným, že nikoliv. Graf je zpracován na základě vlastních výpočtů.

Z grafu je zřejmé, že teprve v průběhu roku 1959 klesl podíl zaměstnanců a pracovníků soukromých průmyslových podniků pod 10 % celkového počtu zaměstnanců a pracovníků všech průmyslových podniků. Vzhledem k nárůstu ročního průměrného počtu zaměstnanců v průmyslových podnicích mezi rokem 1950, kdy je udáván přibližně 2 255 900, a rokem 1960, kdy je počet zaměstnanců a pracovníků udáván 2 782 394,⁶ je pro sledovaný účel přínosné uvést rovněž ukazatel o ročním průměrném počtu zaměstnanců a pracovníků soukromých průmyslových podniků v absolutních číslech:

Graf č. 2:

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1956, Berlin 1957, s. 210; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1957, Berlin 1958, s. 224; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 294; Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1960/61, Berlin 1961, s. 263.

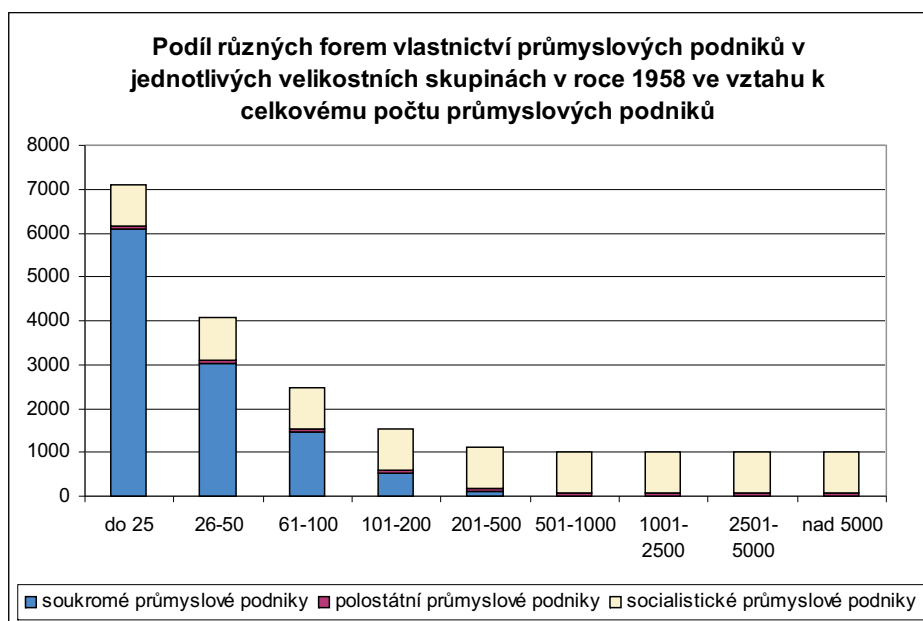
Je zřejmé, že v letech 1950, 1951 a 1952 se počet zaměstnanců a pracovníků soukromých průmyslových podniků nijak podstatně nezměnil. V průběhu roku 1953 však poklesl poměrně značně, ale až do roku 1957 se opět měnil jen málo, během roku 1958 však nastal značný úbytek pracovníků a zaměstnanců soukromých průmyslových podniků, který se nezastavil až do konce padesátých let.

Pro vykreslení postavení soukromých průmyslových podniků ve východoněmeckém hospodářství je důležité uvést též to, že mezi soukromými průmyslovými podniky nebyly podniky nijak malé. V roce 1955 bylo totiž ještě z celkového počtu průmyslových podniků soukromých podniků ve velikostní skupině od 1 000 do 3 000 zaměstnanců 47,2 %, (tj. cca. 1 406) z této skupiny, ve velikostní skupině od 3 000 do 5 000 zaměstnanců 19,2 % (tj. cca. 152), ve velikostní skupině od 5 000 do 10 000 zaměstnanců 9,1 % (tj. cca. 55) a ve

6 Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, s. 126; Statistisches Jahrbuch 1960/61, s. 263.

velikostní skupině od 10 000 do 25 000 zaměstnanců 2,4 % (tj. cca 14).⁷ V roce 1958 se čas existence mnoha čistě soukromých podniků v NDR již nachyloval, ale přesto bylo jejich zastoupení ve velikostních skupinách podle počtu zaměstnanců k 31. prosinci 1958 ještě dosti velké:

Graf č. 3:

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 333.

Výše uvedené skutečnosti o postavení soukromých průmyslových podniků v NDR mohou sice, zvláště při porovnávání se situací v tehdejší Československu, svádet k dojmu, že tyto podniky byly ve Východním Německu v průběhu padesátých let 20. století „hýčkány“, není to však pravda. Soukromé průmyslové podniky byly spíše východoněmeckým stranickým a státním vedením⁸ trpěny. Ve druhé polovině roku 1952 a v první polovině roku 1953 došlo dokonce k jejich cílenému radikálnímu potlačování. Stalo se tak v souvislosti s přechodem k „výstavbě socialismu“ ve Východním Německu, který byl vyhlášen na II. stranické konferenci SED v červenci 1952 za cíl, k němuž má NDR směřovat. Uskutečňování tohoto úmyslu však vyvolalo ve Východním Německu hospodářskou krizi. Aby ji překonalo, a tím odvrátilo rozpad samotné NDR, který jejím působením mohl nastat, muselo východoněmecké vedení podle příkazů, které dostalo koncem května 1953 v Moskvě, přestat, krom jiného, též s rázným potlačováním

7 Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126 a 134, údaje o počtu podniků ve velikostních skupinách byly získány vlastními výpočty z procentuálních údajů, jsou tudíž zaokrouhlovány na celá čísla, a proto ne zcela přesná. Počet kusů podniků prostě nelze dělit, odchylky od skutečnosti by však měly být jen malé a celkový obraz nijak zkreslující, Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 332. Hrubá průmyslová výroba je v NDR dosti umělý údaj. K podkladům, z nichž byla vypočítávána, a způsobům, jimiž byla vypočítávána viz níže.

8 Dominující domácí politickou silou v NDR byla komunisty ovládaná SED, která vznikla v dubnu 1946 v sovětské okupační zóně Německa sloučením komunistické strany a tamní sociálnědemokratické strany. Politickou linií SED určovala početně poměrně úzká skupina, stojící v jejím čele, jejíž nejsilnější osobností byl až do roku 1971 Walter Ulbricht.

soukromého podnikání v průmyslu.⁹ Přeživší soukromé průmyslové podniky poté po několika let využívaly nastalého uvolnění poměrů k tomu, aby nadále působily.¹⁰

Podstatná změna v postavení soukromých průmyslových podniků nastala, jak je zřejmé z výše uvedených grafů a údajů, v letech 1958 a 1959. Byla to změna vyvolaná dalším politicko-hospodářským rozhodnutím vedení NDR. Velké množství doposud z vlastnického hlediska čistě soukromých podniků se v roce 1958 začalo přeměňovat na tzv. polostátní podniky, tedy podniky, v nichž měl stát majetkový podíl, jsa v nich v postavení komandisty. První polostátní podniky vznikly už v roce 1956, ale teprve v roce 1958, kdy byl přijat zákon, jímž se určovala jejich podoba, začal jejich počet narůstat. Ačkoliv si polostátní podniky nadále uchovaly mnohé z rysů soukromých podniků a i jejich vedení bývalo tvořeno stejnými lidmi, jako před tím, čistě soukromými tyto průmyslové podniky už nebyly. Vcelku správně byly vyřazeny následně ze statistického sledování soukromých podniků. Do roku 1958 však byly u mnoha sledovaných ukazatelů ve statistických ročenkách uváděny údaje pro soukromé a polostátní podniky společně, což bylo zřejmě dáno jak jejich malým počtem i počtem jejich zaměstnanců, tak i tím, že východoněmecké politické vedení si ještě asi nejasnilo, jaký postoj k polostátním podnikům zaujme. Poté, co začaly v roce 1958 houfně vznikat polostátní podniky, počet čistě soukromých průmyslových podniků i počet jejich zaměstnanců rychle klesal. Z tohoto důvodu, a rovněž i pro změny ve statistickém sledování, se po roce 1958 začaly propadat veškeré statistické údaje týkající se soukromých průmyslových podniků. Čistě soukromé průmyslové podniky už nadále na přelomu padesátých a šedesátých let nebyly zcela nepominutelnou součástí východoněmeckého hospodářství, a ačkoliv úplně nezanikly nikdy, stávaly spíše výjimečnou zvláštností i v rámci NDR.¹¹

Z údajů o počtu soukromých průmyslových podniků a jejich podílu na celkovém počtu průmyslových podniků, stejně jako z údajů o podílu pracujících, kteří v nich byli zaměstnáni, na celkovém počtu zaměstnanců průmyslových podniků, z údajů o celkových počtech osob v nich pracujících, a též údajů o velikostní struktuře soukromých průmyslových podniků je možno dojít k závěru, že postavení soukromých průmyslových podniků v Německé demokratické republice bylo téměř po celá padesátá léta 20. století poměrně silné. Značné množství dosti velkých soukromých průmyslových podniků v ní existovalo a vyrábělo. Naprosto zřetelně z toho vyplývá, že soukromé průmyslové podniky působily po poměrně dlouhou dobu současně s dalšími průmyslovými podniky, z nichž byla naprostá většina ve státním vlastnictví.¹² Padesátá léta 20. století při tom byla dobou, kdy se průmysl Východního Německa vzpamatoval z největších škod, které utrpěl v důsledku událostí druhé světové války, a začal se rozvíjet.¹³

9 K událostem roku 1952 až 1953 přehledně Weber, H. (2003): *Dějiny NDR*, Praha 2003, s. 119–122 a 131–143; podrobně Koop, V. (2003): *Der 17. Juni 1953, Legende und Wirklichkeit*, Berlin 2003; k hospodářským aspektům viz Steiner, A. (2004): *Von Plan zu Plan. Eine Wirtschaftsgeschichte der DDR*, München 2004, s. 73–82; podrobněji též Buchheim, Ch. (1990): *Wirtschaftliche Hintergründe des Arbeiteraufstandes vom 17. Juni 1953 der DDR*, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1990 (38)/3, s. 415–433 a Werkentin, F. (2002): *Der totale soziale Krieg. Auswirkungen der 2. Parteikonferenz der SED im Juli 1952*, in: Jahrbuch für historische Kommunismusforschung 2002, s. 23–54.

10 K příčinám tohoto jevu srov. Åslund, A.: *Private Enterprise*, s. 141–144; Dufek, P.: *K potlačování*, s. 132–140.

11 Bliže viz Åslund, A.: *Private Enterprise*, s. 153–157; Dufek, P.: *K potlačování*, s. 139–143, Buck, H., F.: *Privatwirtschaft*, s. 1134–1135.

12 Družstevní podniky se v některých průmyslových oborech nevyskytovaly, v těch, kde ano, býval jejich podíl na počtu zaměstnanců i počtu podniků velmi nízký.

13 K růstu východoněmeckého průmyslu viz starší, ale stále přínosná kniha Stolper, W., F. (1960): *The Structure of the East German Economy*, Cambridge (Massachusetts) 1960, s. 85–273. Uvedené dílo nebylo, co se týká analýzy východoněmeckého hospodářství v padesátých letech jako celku, asi doposud žádnou pozdější práci překonáno.

Vzhledem k tomu je možno na východoněmeckém hospodářství zkoumat a porovnávat výkony podniků ve státním a v soukromém vlastnictví.

Aby bylo možno k tomuto zkoumání přistoupit, je vhodné též zjistit, zda byla východoněmecká ekonomika a s ní i průmyslové podniky zcela odtrženy od tržní ekonomiky, či nikoliv.¹⁴ V Německé demokratické republice se, obdobně jako v Československu, používaly k řízení hospodářského vývoje státní plány, které byly pro národní podniky (VEB) závazné, a i soukromé podniky byly nuceny se jim podřizovat. V průběhu padesátých let byl zaveden státní monopol zahraničního obchodu a „odděleny ceny ve vnitrozemí od cen na zahraničních trzích a domácí měna nemohla být směňována za zahraniční měny.“¹⁵ Vládní orgány NDR tudíž určovaly ceny, mzdy, úrokové míry a komu a za jakých podmínek musí podnikatelé svěřit své finanční prostředky a kdo může a nemůže obchodovat s oblastmi s tržní ekonomikou. Rovněž zakládat nové soukromé podniky bylo v podstatě znemožněno. Mohlo by se tudíž jevit, že na východoněmeckém území nebylo uplatnění tržních mechanismů možné a tamní hospodářství tudíž nebylo tržní ekonomikou.¹⁶ Jenže Německá demokratická republika prokazatelně směňovala s tržními ekonomikami své zboží a služby se Spolkovou republikou Německo a jejím prostřednictvím, i samostatně, s celým Západem,¹⁷ tedy s oblastmi, kde panovaly tržní podmínky. Podrobovala se tudíž zákonu trhu, a měla proto možnost se uchýlit k ekonomické kalkulaci. Podle von Misesova paradigmatu tak hospodářství NDR jako celek bylo „součástí systému tržní ekonomiky“.¹⁸ Východoněmecké hospodářství se tudíž podrobovalo zákonům trhu, které pro ně platily, avšak ne vždy v něm z důvodů jeho uspořádání v dostatečné míře bezprostředně působily. V rámci von Misesova paradigmatu je ale obtížné si představit, že by některé subjekty byly součástí trhu a jiné subjekty, které s nimi spolupracovaly, nikoliv a že by stát jako celek byl součástí tržní ekonomiky a jeho části ne.¹⁹ V případě NDR je ovšem možno doložit, že vláda pod vedením SED svými intervencemi nedokázala, přinejmenším po celá padesátá léta, zcela zabránit, ačkoliv se o to snažila, bezprostřednímu působení tržních mechanismů uvnitř východoněmeckého území a jejich využívání tamními podniky i obyvatelstvem. Vedle státem kontrolovaného přidělového systému existovala totiž v NDR i směna zboží a služeb státem přímo direktivně neovládaná – tzv. „černý“ trh, na nějž mnozí podnikatelé zřejmě dokázali své výrobky dostat či se na něm svými službami uplatnit. Tento trh, na němž mezi sebou obchodovaly soukromé podnikatelské subjekty, od nichž získávali poptávané zboží

14 Bylo pro tento účel využito díla Mises, L., von (2006): *Lidské jednání*, Praha 2006, kde se autor definováním toho, co je tržní ekonomika, zabývá, viz s. 238–239, s. 632–633 a s. 641–643. Vzhledem k době vzniku uvedeného díla (1949) je zřejmé, že autor nemohl znát a ve svém díle reagovat na hospodářský vývoj v letech poté, tedy ani na vývoj v Německu po roce 1950. Posuzovat platnost von Misesových závěrů ve světle našich současných znalostí o historickém vývoji, jakkoliv by to bylo z mnoha hledisek zajímavé, není ale úkolem této studie.

15 Srovnej Steiner, A.: *Von Plan*, s. 59–62; Gutmann, G. – Klein, W. (1995): *Herausbildungs- und Entwicklungsphasen der Planungs-, Lenkungs- und Kontrollmechanismen im Wirtschaftssystem*, in: Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“, Band II/3, hrsg. vom Deutschen Bundestag, Baden-Baden 1995, s. 1594–1610.

16 Srovnej Mises, L., von: *Lidské jednání*, s. 642.

17 Viz Statistisches Jahrbuch 1955, s. 242–245 a Statistisches Jahrbuch 1958, s. 569–570.

18 Mises, L., von: *Lidské jednání*, s. 641.

19 V této stati je ponecháno stranou řešení otázky nakolik oddělení vnitřního a zahraničního trhu vede k omezení či přímo vymizení vlivu tržních mechanismů na chování podnikatelských subjektů, přestože by si zasloužila dalšího zevrubného zkoumání, přinejmenším na příkladu NDR, neboť by obsah této statě nejen povážlivě narostl, ale vznikla by pravděpodobně stat' úplně nová, pro niž však dosud nebylo provedeno o na dostatečné úrovni historické zkoumání – viz též pozn. 14; srov. Mises, L. von: *Lidské jednání*, s. 642–643.

následně jednotliví obyvatelé, byl poměrně široký.²⁰ Kromě tohoto „černého“ trhu byl i vedle přidělového (lístkového) systému odběru zboží obyvatelstvem zaveden „legální volný“ trh, na němž byly sice úředně stanovovány ceny výrobků, ty však byly jen o málo menší než ceny na „černém“ trhu, a tudíž můžeme „legální volný trh“ do značné míry chápat jako legalizaci cen „černého“ trhu.²¹ Již existující soukromé průmyslové podniky se mohly podle požadavků trhu zařídit a rozšířit své výrobní kapacity a, jak vyplývá z údajů o počtu jejich zaměstnanců, bylo možno do nich přijímat i nové zaměstnance a pracovníky. Krom toho mohli podnikatelé, kteří dospěli k závěru, že podmínky pro jejich podnikání nejsou příznivé nebo jeho výsledky neodpovídají vynaloženému úsilí, své podniky zavřít či je předat státu nebo přesídlit do Západního Německa a pokusit se podnikat tam.²² Pracující, kterým se nelíbili mzdy v jednom v soukromém podniku, mohli přejít do jiného soukromého podniku či do podniku státního. Navíc všichni pracující v NDR mohli nejen změnit zaměstnavatele nebo profesi, ale mohli NDR i opustit (během padesátých let jich odešlo z NDR přinejmenším téměř jeden milión), že to udělali i mnozí zaměstnanci tamních soukromých podniků je nasnadě.²³ Výše již bylo uvedeno, že počty soukromých průmyslových podniků a počty jejich zaměstnanců v průběhu padesátých let klesly výrazně jen v letech v roce 1952–1953 a po roce 1958, což bylo oboje způsobeno politicko-hospodářským tlakem shora. Vzhledem ke znalosti příčin a průběhu obou těchto poklesů je možné dovodit, že jen v období 1952 až 1953, vyhodnotili soukromí podnikatelé v průmyslu podmínky pro svou podnikatelskou činnost za tak špatné, aby jí zanechali. Ohledně toho, zda měly východoněmecké soukromé podniky možnost porovnávat se s podniky působícími v ekonomikách, o jejichž tržní podstatě není sporu, nelze opominout uvést, že soukromí podnikatelé byli státem povzbuzováni k tomu, aby nadále udržovali obchodní styky s podniky na Západě.²⁴ Především je ale nutné zdůraznit, že mnozí obyvatelé NDR byli schopni, byť ne zcela jednoduše, nakupovat přímo za tržní ceny přímo výrobky ze „Západu“, tedy zboží vyrobené v tržních ekonomikách. V Berlíně totiž stačilo přejít ulici a v berlínských sektorech, které spravovaly Spojené státy americké, Velká Británie a Francie, bylo možno nejen prohlížet, ale rovnou i zakoupit zboží vyrobené na druhé straně, v tomto případě v podstatě neexistující, „železné opony“. Mnohé hotové výrobky východoněmeckých průmyslových podniků, v první řadě zboží určené pro domácnost a k přímému užití obyvateli, bylo tudíž vystaveno i přímé konkurenci „západního“ zboží tohoto druhu. Platilo to ovšem i naopak.

Na základě uvedených skutečností je možno konstatovat, že východoněmecké průmyslové podniky nebyly od tržních mechanismů odříznuty musely a mohly se s jejich vlivy vyrovnávat. A to přesto, že bylo jejich působení státními orgány bráněno a nemohly se tudíž ve východoněmeckém hospodářství projevovat tak bezprostředně, jako v ekonomikách, kde nebylo jejich působení cíleně ve velké míře omezováno. Nicméně se jejich vliv na počínání soukromých podniků, byť poněkud pokrouceně, určitě projevoval.

20 Viz Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO), DC 20/12046 (Ministerrat der DDR), Analyse über die Entwicklung des privaten Einzel- und Grosshandels, 19. September 1955.

21 Srov. Steiner, A., *Von Plan*, s. 70–71.

22 Udělal to například majitel firmy Lythall, která vyráběla v Neubrandenburgu zemědělské stroje, SAPMO, DY 30/IV2/2.01/17 SED – Zentralkomitee (Büro des Politbüros), Bericht über die Überprüfung der Arbeiter, Angestellten und technische Intelligenz in einigen Betrieben der Privatindustrie, September 1951. Obecně k této problematice viz Tatzkow, M. (1991): *Gehen oder bleiben. Privatindustrielle nach der Staatsgründung*, in: Provisorium für längstens ein Jahr. Protokoll des Kolloquiums die Gründung der DDR, September 1991, hrsg. Scherstjanoi, E.: Berlin 1993, s. 205–209; Bähr, J. (1997): *Die Firmenabwanderung aus der SBZ/DDR und aus Berlin-Ost (1945–1953)*, in: Fischer, W., Müller, U., Zschaler, F. (hrsg.): *Wirtschaft im Umbruch*, St. Katharinen 1997, s. 229–250.

23 Steiner, A.: *Von Plan*, s. 105.

24 Åslund, A.: *Private Enterprise*, s. 142.

Nesmí se též ztrácet ze zřetele, že východoněmečtí soukromí podnikatelé se snažili dosáhnout zisku, byli na něm totiž přímo existenčně závislí, a řízení svého podniku tomu podřizovali, a že si nadále udrželi své dřívější podnikatelské návyky a postoje.²⁵

Svým celkovým uspořádáním se východoněmeckého hospodářství tudíž jeví vhodně pro porovnání výkonů průmyslových podniků ve státním vlastnictví (VEB) a podniků čistě soukromých.

Výkony průmyslových podniků byly ve statistických ročenkách Německé demokratické republiky udávány v tzv. hrubé průmyslové výrobě v měrných cenách (hodnotách) v markách. Postavení soukromých průmyslových podniků ve východoněmeckém hospodářství se ovšem i na údajích o ní odráželo. Dokládají to údaje o podílu soukromých průmyslových podniků na jejím celkovém objemu: V roce 1950 činil tento podíl 23,5 %, v roce 1951 21 %, v roce 1952 19,3 %, v roce 1953 15,1 %, v roce 1954 15 %, v roce 1955 14,7 %, v roce 1956 11,1 %, v roce 1957 10,2 %, v roce 1958 8 %, v roce 1959 5 % a v roce 1960 3,8 %.²⁶

Hrubá průmyslová výroba byla ovšem vypočítaným ukazatelem. Ve východoněmeckých statistických ročenkách je výslovně uvedeno, že „při oceňování výroby podle měrných hodnot nebyl každý výrobek zvlášť oceněn průměrnou předávací cenou podniků platnou v určitém časovém období, nýbrž určitý počet výrobků byl vždy zahrnut do jednoho druhu zboží, pro který byla stanovena jednotná konstantní cena. Každý výrobek jednoho druhu zboží je proto oceňován stejnou cenou, měrnou hodnotou příslušného druhu zboží.“²⁷ V této souvislosti je záhodno připomenout, že ceny výrobků a z nich odvozené měrné hodnoty nebyly určovány tržními mechanismy v závislosti na rozhodnutích a kalkulacích jejich producentů a poptávce a nabídky, ale byly určovány shora příslušnými ústředními úřady. Pro jejich výpočet byly za základ vzaty ceny z roku 1944 a částečně odbytové ceny z roku 1947/48.²⁸ Výsledné ceny nebyly však neměnné, ale měnily se, a to dosti podstatně, a s nimi i měrné hodnoty, takže se nelze spolehnout, že vypovídají přesně o ceně výrobků v delším období. Dále je nutno poznamenat, že ceny se měnily nejen v průběhu času a podle rozhodnutí shora, ale lišily se, a to o desítky, ba až o sto procent, v jednom časovém období i ceny stejného výrobku u různých výrobců, což je v plánované ekonomice s pevně určenými cenami poněkud překvapující.²⁹ Samotný ukazatel hrubé výroby, při jehož tvorbě se s měrnými hodnotami pracuje, neodráží přesně dosaženou skutečnou hodnotu a přírůstek výroby. Krom jiného závisely jeho údaje na tom, zda se do ceny výrobku započítávala vlastní spotřeba výrobce či nikoliv, přičemž mezi lety 1950 a 1951 se změnil počet plánovacích položek, u nichž se započítávaly z 1 200–1 500 na 220 a v roce 1952 na 290. Hodnoty hrubé výroby měly sklon růst i při neefektivní výrobě, protože až do roku 1955 se do ní započítávaly zmetky, takže podnik mohl produkovat nepoužitelné zboží, ale údaje o jeho hrubé výrobě byly vysoké. Údaje o hrubé výrobě ovlivňovalo rovněž i začlenění soukromých průmyslových podniků do zestátněného sektoru, protože to vzhledem ke způsobu výpočtu hodnot hrubé průmyslové výroby zvýšilo index hrubé průmyslové výroby, aniž by došlo k jeho skutečné změně. Na výsledné

25 K jejich myšlenkovým postojům a představám viz Pilleul-Arp, A. (2005): *Kriterien einer Typologie der Überlebensstrategien der Klein- und Mittelunternehmer in der DDR: Lebensläufe zwischen 1949 und 1990 im Vergleich*, z http://frda.fr.funpic.de/downloads/article_pilleul.pdf, vloženo 10. července 2005, 12:14 [cit. 20. 2. 2007]; Roessler, J. (1999): *Boj středostavovských akciových společností v Sasku proti státnímu dirigismu a zestátnění od konce 30. let do začátku 50. let*, in: *Tři studie z hospodářských dějin Německa ve 20. století*, in: *Studie z hospodářských dějin* 7, Praha 1999.

26 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 125; Statistisches Jahrbuch 1960/1961, s. 261.

27 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 120 a Statistisches Jahrbuch, s. 259.

28 Tamtéž.

29 Podrobně je mechanismus tvorby cen objasněn v Stolper, W., F.: *The Structure*, s. 67–70.

hodnoty hrubé průmyslové výroby působilo i to, že ceny výrobků v NDR byly nastaveny tak, že při stejné váze výrobku si za výrobky s menší přidanou hodnotou mohl výrobce nárokovat vyšší ceny než za výrobky s vyšší přidanou hodnotou. Důraz kladený v NDR na těžký průmysl a primární výrobu ovlivňoval též hodnotu hrubé výroby v těchto oborech směrem k vyšším hodnotám než v jiných oborech, vzhledem k započítávání více stádií výroby do celkových údajů.³⁰ I při vědomí těchto souvislostí, které jsou svým vyzněním poněkud odrazující od používání ukazatele hrubé průmyslové výroby, je nutné a též možné pokusit se využít údaje o hodnotě hrubé výroby pro porovnání výkonů státem přímo řízených podniků a podniků vedených jejich soukromými majiteli, protože jiné údaje ve statistických ročenkách přímo podchycující odděleně objemy výroby soukromých a socializovaných průmyslových podniků ve větší části padesátých let 20. století k dispozici nemáme.

Soukromé podniky provozovali jejich majitelé ve Východním Německu v očekávání, že se jim jejich podnikatelská činnost vyplatí. Aby byly schopny soukromé průmyslové podniky působit ve východoněmecké ekonomice, musely se ovšem zároveň přizpůsobit jejím požadavkům, aniž by se přitom jejich majitelé navždy vzdali naděje, že cílů svého podnikání dosáhnou. Výsledkem zkoumání by tedy mělo být zjištění, zda a jak výrazně se lišily údaje o hodnotách hrubé výroby mezi soukromými a státními průmyslovými podniky,³¹ když soukromí podnikatelé sledovali svůj výše uvedený cíl. Porovnávána bude hodnota hrubé výroby v jednotlivých odvětvích na jednoho zaměstnance, aby se vyloučil vliv velikosti podniků. Soukromých průmyslových podniků bylo totiž, jak je doloženo výše, více než státních průmyslových podniků a zaměstnávaly zřetelně menší počet pracujících než státní průmyslové podniky.

Zkoumání výkonů východoněmeckých průmyslových podniků udávaných v ukazatelích hrubé výroby bude rozděleno do dvou období: První bude zahrnovat roky 1950 až 1955 včetně a druhé roky 1955 až 1958 včetně. Důvody pro toto rozdělení jsou věcné i technické. Nejdůležitějším věcným důvodem je, že mezi roky 1955 až 1956 poklesl podíl soukromých průmyslových podniků na celkovém objemu hrubé výroby z 14,7 % na 11,1 %, což se může na první pohled jevit jako pokles o nikoli poměrně velkou hodnotu – 3,6 procentního bodu. Pokud je však tento pokles vztažen k objemu výroby soukromých podniků jako celku, je to pokles o celou jednu čtvrtinu, což je možno popsat spíše jako strmý propad.³² A to především proto, že v této době už východoněmecká ekonomika byla dosti stabilizovaná a uvedený pokles podílu na celkovém objemu výroby by mohl při své velikosti již podstatně ovlivnit výstupy zkoumání. Dalším důvodem, povýtče technickým, ale svým dosahem s nepopíratelným věcným významem, je už výše uvedená skutečnost, že od roku 1956 se do údajů o hrubé průmyslové výrobě nezapočítávaly zmetky. Třetím důvodem, který je spíše technického rázu, je, že pro od roku 1956 bylo ve statistických ročenkách používáno jiné (širší) oborové členění průmyslu. Oproti letům 1950 až 1955, pro něž byly uváděny údaje o 14, resp. 16, průmyslových oborech³³, bylo od roku 1956 sledováno 21 průmyslových oborů a v jejich rámci i další podobory. Ve statistických ročenkách pro roky 1956, 1957 a 1958 byly uváděny údaje o průmyslových podnicích a jejich činnosti v každém z uvedených roků nejen v dělení do jednotlivých oborů, ale též

30 Podrobný rozbor k tomu tamtéž, s. 70–76 a dosti ostré závěry rozboru tamtéž, s. 81.

31 Družstevní vlastnictví průmyslových podniků se vyskytovalo jen v některých oborech a početně těchto podniků bylo i v nich málo. Počty jejich zaměstnanců a vykazované údaje o jejich hrubé průmyslové výrobě byly jen zlomkem hodnot soukromých státních podniků, natož podniků státních.

32 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 120.

33 Pro roky 1950 až 1955 byly společně uváděny údaje o výrobě oděvů, obuvi, kožených a kožešinových výrobků pro roky 1953 1954 a 1955 byly uváděny též odděleně; zvlášť údaje o výrobě oděvů a zvlášť společně údaje o výrobě obuvi, kožených a kožešinových výrobků.

v podrobnějším dělení do podoborů. Bohužel však nemohly být tyto údaje použity, protože v ročenkách pro roky 1956 a 1957 byly uváděny údaje pro soukromé a polostátní podniky společně, což jejich použití vzhledem k malému počtu zaměstnanců i objemu výroby v některých podoborech v podstatě znemožňuje, neboť výsledky porovnávání soukromých a státních podniků by to dosti zkreslilo. Ve statistické ročence pro rok 1958 je uveřejněna tabulka výkonů průmyslových podniků, rozdělených do uvedených 21 výrobních oborů, za léta 1955 až 1958, avšak již nikoli v rozdělení do podoborů. Zajímavé je, nakolik se údaje o hrubé průmyslové výrobě pro rok 1955 ve statistických ročenkách pro roky 1955 a 1958 liší, přičemž většinou jsou údaje o výkonech soukromých průmyslových podniků v ročence pro 1958 nižší než v ročence pro rok 1955. Proč tomu tak je, není vysvětleno. Pravděpodobně to bylo způsobeno již zmíněným použitím pozměněné metodiky výpočtů a sběru dat, nelze však ani vyloučit, že to mělo též politické pozadí. Rok 1958 je posledním rokem, v němž budou porovnávány výkony soukromých průmyslových podniků a státních podniků, poněvadž mezi lety 1958 a 1959, jak vyplývá z údajů o podílu soukromých průmyslových podniků na celkovém objemu hrubé průmyslové výroby v NDR, poklesl podíl soukromých průmyslových podniků o 3 procentní body, což vztaženo k němu jako celku, bylo více než o čtvrtinu. Bylo to dozajista způsobeno tím, že nejvýkonnější soukromé průmyslové podniky se staly podniky polostátními.³⁴ Porovnávat poté výkony soukromých a státních podniků se tudíž jeví do značné míry zavádějící, a proto z hlediska sledovaného účelu zkoumání nepřínosné.

Výkony průmyslových podniků v hrubé průmyslové výrobě na jednoho zaměstnance

Byly vypracovány tabulky s vypočítanou hodnotou hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance pro jednotlivé obory v průmyslových podnicích bez rozdílu vlastnictví, pro soukromé průmyslové podniky a pro státní podniky, a to zvláště pro léta 1950 až 1955 a zvláště pro léta 1955 až 1958. Vypočítána byla uvedená hodnota z celkového vykázaného objemu hrubé průmyslové výroby v příslušném kalendářním roce pro daný obor průmyslové výroby a z průměrného počtu zaměstnanců, které byly získány na základě propočtů podle denních seznamů pracovníků.³⁵ V oboru výroby energie nevykazovaly soukromé průmyslové podniky žádné výkony ani počty zaměstnanců, protože se tam od roku 1948 žádné soukromé podniky nevyskytovaly.

Léta 1950 až 1955

V těžebním průmyslu byla v letech 1950 až 1953 hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance vyšší v soukromých podnicích než ve státních a poté rychle poklesla dosti hluboko pod úroveň státních podniků. Zřejmě to bylo způsobeno tím, že mezi lety 1953 a 1954 stoupl počet zaměstnanců soukromých průmyslových podniků v tomto oboru z 1 500 na 1 900 a v roce 1955 na 2 100, což bylo přibližně 1 % všech zaměstnanců tohoto odvětví, ale hodnota jejich hrubé průmyslové výroby o odpovídající množství nevzrostla.³⁶

Metalurgie patřila ve východním Německu k preferovaným odvětvím stejně jako v té době v Československu a rozsáhlé zestátnění soukromých podniků tam proběhlo už v druhé polovině čtyřicátých let. Tím je možné vysvětlit, že vykazované objemy hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance byly v případě státních podniků téměř totožné

34 Åslund, A.: *Private Enterprise*, s. 153–165, Dufek, P.: *K potlačování*, s. 140–143.

35 Blíže viz vysvětlení u grafu číslo 1.

36 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 126.

s celkovými výkony v tomto odvětví. Převaha výkonů soukromých podniků je vysvětlitelná tudíž jak malým objemem výroby, tak značnou specializací soukromých metalurgických podniků na výrobu ze vzácnějších kovů.

Tab. č. 1: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance ve všech průmyslových podnicích

Odvětví	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Výroba energie	10 792,9	10 833,33	11 961,61	10 266,78	10 917,21	11 500,8
Těžba	9 817,262	10 150,81	10 359,81	10 400,83	10 443,17	11 323,08
Metalurgie	10 296,57	12 025,28	13 280,18	18 099,48	19 344,79	20 911
Chemie	21 073,03	23 552,63	26 284,39	29 365,6	30 819,07	33 280,13
Stavební materiály	6 921,397	7 640,777	8 220,478	8 670,36	9 046,45	9 754,851
Strojírenství	7 254,675	8 261,419	9 337,965	10 440,91	11 427,07	12 507,26
Elektrotechnika	8 608,455	9 621,749	10 927,08	12 070,7	13 902,26	14 991,55
Jemná mechanika a optika	6 822,626	7 490,347	7 990,136	8 509,456	9 209,932	10 429,05
Dřevozpracující průmysl	7 939,709	8 994,509	9 918,654	10 754,52	11 988,71	12 904,69
Textilní průmysl	8 537,8	9 830,739	10 985,01	11 502,82	13 070,06	13 670,06
Výroba oděvů, obuvi, kožených a kožešinových výrobků	9 541,364	10 737,43	11 751,43	12 648,81	13 522,94	14 080,99
Výroba oděvů	X	X	X	12 376,02	13 595,28	14 236,14
Výroba obuvi, kožených a kožešinových výrobků	X	X	X	13 047,98	13 414,96	13 834,35
Výroba buničiny a papíru	9,938918	10,93486	11,69707	12 226,19	12 490,37	13 424,3
Polygrafický průmysl	9,720703	10,35928	10,84783	11 471,11	12 100,9	13 0750,6
Potravinářský průmysl	20,30611	24,30718	26,59483	27 934,95	30 004,34	33 289,22

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126–131.

Chemický průmysl patřil v Německu k tradičním a velmi rozvinutým odvětvím. V NDR byla do tohoto odvětví počítána těžká chemická výroba, organická chemická výroba včetně výroby syntetického kaučuku, výroba hnojiv, plastů, syntetických paliv, léků a gumárenského zboží, ale nepřináležela k němu výroba umělých vláken.³⁷ Státní podniky vykazovaly větší objemy výroby na jednoho zaměstnance, přičemž se rozdíl mezi státními a soukromými podniky stále zvětšovaly, což zřejmě souviselo s postupným poklesem počtu soukromých podniků a jejich zaměstnanců, protože měl podobný průběh jako vykazované výkony na jednoho zaměstnance.³⁸

Výroba stavebních materiálů zažívala z důvodů válečného zničení v celém Německu v průběhu padesátých let značný vzestup. Výkony soukromých průmyslových podniků na jednoho zaměstnance se v tomto odvětví v NDR velmi blížily výkonům státních podniků, a na rozdíl od nich neklesly ani mezi lety 1954 a 1955.

37 Stolper, W., F.: *The Structure*, s. 160–161.

38 Statistisches Jahrbuch 1955, s. 127.

Tab. č. 2: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance v soukromých průmyslových podnicích

Odvětví	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Výroba energie	0	0	0	0	0	0
Těžba	13 625	13 944,44	12 882,35	12 666,67	8 684,211	9 428,571
Metalurgie	19 250	20 000	19 200	18 500	21 500	23 666,67
Chemie	15 99301	16 518,64	17 797,3	16 907,63	20 318,78	20 506,44
Stavební materiály	6 236,842	6 964,194	7 541,026	7 617,47	8 252,459	8 912,338
Strojírenství	7 409,19	7 805,524	8 415,704	9 073,628	10 421,12	11 156,84
Elektrotechnika	9 148,571	8 920,732	9 533,333	9 771,242	12 019,23	14 333,33
Jemná mechanika a optika	10 382,98	11 717,95	11 756,41	11 472,97	15 876,71	18 277,78
Dřevozpracující průmysl	8 580,124	9 464,674	9 878,261	10 164,64	11 869,49	12 261,34
Textilní průmysl	8 180,426	9 228,041	10 024,71	10 472,73	12 401,1	12 804,42
Výroba oděvů, obuvi, kožených a kožesíňových výrobků	9 6274,24	10 689,19	10 949,11	11 827,74	13 360,25	13 832,82
Výroba oděvů	X	X	X	12,11136	13,86364	14,2816
Výroba obuvi, kožených a kožesíňových výrobků	X	X	X	11 250	12 279,41	12 794,87
Výroba buničiny a papíru	8 764,706	9 697,561	10 228,57	10 066,67	10 797,62	10 431,25
Polygrafický průmysl	8 900,709	8 303,571	7 652,174	7 347,826	8 794,872	8 911,392
Potravinářský průmysl	21 392,59	23 779,07	25 804,04	25 026,13	25 750	26 431,44

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126–131.

Strojírenský průmysl byl v NDR jedním z nosných oborů a sortiment a počet jeho výrobních oborů byl snad nejširší ze všech. Počet soukromých průmyslových podniků v polovině padesátých let v něm přesahoval, ačkoli v jejich průběhu dosti strmě klesal, ještě počet státních průmyslových podniků. Státní podniky byly ale mnohem větší stejně jako absolutní objem jejich výroby, nicméně výkony soukromých průmyslových podniků na jednoho zaměstnance za státními nijak zásadně nezaostávaly.

V příbuzném elektrotechnickém oboru bylo zaměstnanců a podniků méně a menší byl i objem hrubé výroby. Pozorovatelná je nejprve mírná převaha výkonů soukromých podniků vůči podnikům státním, pak jejich zaostávání a posléze v roce 1955 rychlé dohánění státních podniků soukromými podniky, jímž se soukromým podnikům podařilo svými výkony výkonům státních podniků téměř vyrovnat.

Průmysl jemné mechaniky a optiky by bylo možno přiřadit ke strojírenství, vzhledem ke svým specifikům byl ale řazen mimo ně. Jedním z důvodů mohlo být i to, že výrobky tohoto oboru byly špičkové světové úrovně. Hrubá průmyslová výroba soukromých průmyslových podniků na jednoho zaměstnance byla v tomto oboru vysoce nad podniky státními, přičemž se k polovině padesátých let rozdíl zvětšoval.

Tabulka č. 3: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance ve státních průmyslových podnicích

Odvětví	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Výroba energie	10 792,9	10 852,58	11 959,86	10 266,78	10 917,21	11 500,8
Těžba	9 780,649	10 118,11	10 336,42	10 380,95	10 457,89	11 342,09
Metalurgie	10 242,88	12	13 246,1	18 097,37	19 334,16	20 900,74
Chemie	21 963,9	24 709,71	27 641,39	30 907,65	31 924,09	34 663,7
Stavební materiály	7 173,038	7 891,532	8 467,907	8 984,712	10 876,71	9 964,459
Strojírenství	7 223,652	8 342,91	9 488,963	10 620,62	11 553,57	12 683,71
Elektrotechnika	8 532,334	9 695,681	11 065,7	12 249,61	14 059,04	15 051,5
Jemná mechanika a optika	6 286,174	7 018,598	7 579,019	8 225,389	8 611,316	9 741,191
Dřevozpracující průmysl	7 096,308	8 452,482	9 798,89	11 027,15	11 963,91	13 234,24
Textilní průmysl	8 739,779	10 134,53	11 450,58	11 876,34	13 294,95	13 962,24
Výroba oděvů, obuvi, kožených a kožešinových výrobků	9,664516	10 927,54	12 585,57	13 304,08	13 725,59	14 348,93
Výroba oděvů	X	X	X	12 748,53	13 562,84	14 404,59
Výroba obuvi, kožených a kožešinových výrobků	X	X	X	13 214,29	14 420,19	14 704,88
Výroba buničiny a papíru	10 694,52	11 627,45	12 482,19	13 103,37	13 204,03	14 570
Polygrafický průmysl	10 059,78	10 948,19	11 800,52	12 470,42	12 745,21	14 045,05
Potravinářský průmysl	19 968,94	25 358,1	28 090,54	30 220,17	33 125,8	38 162,76

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956, s. 126–131.

Dřevozpracující průmysl zahrnoval široké spektrum výroby od výrobků pro stavebnictví až po výrobu drobných nábytkových doplňků. Na počátku padesátých let vykazovaly soukromé podniky hrubou průmyslovou výrobou na jednoho zaměstnance vyšší než státní, v jejich polovině tomu bylo obráceně, ale rozdíly mezi nimi byly minimální po celou první polovinu padesátých let 20. století.

Textilní průmysl byl jedním z hlavních oborů východoněmeckého průmyslu, po strojírenství byl oborem s největším počtem zaměstnanců. Objem hrubé výroby na jednoho zaměstnance vykazovaný soukromými podniky byl o něco menší než u podniků státních, ale nijak zásadně. Vliv postátnění větších podniků se tu projevil tím, že objem hrubé výroby státních podniků na jednoho zaměstnance byl takřka stejný jako objem výroby na jednoho zaměstnance v celém tomto oboru.

S textilním průmyslem úzce spojený oděvní průmysl byl v oborovém dělení ve statistické ročence 1955 při uvádění údajů o hrubé průmyslové zařazen do jedné skupiny s obuvnictvím, výrobou kožených výrobků a výrobou kožešinových výrobků, což vypovídací hodnotu těchto údajů dosti snižuje. Pro roky 1952 až 1955 jsou naštěstí výkony těchto oborů uváděny odděleně, byť ani to nebylo dotaženo do konce, neboť stále byly souhrnně udávány výkony pro výrobu obuvi a kožených a kožešinových výrobků.

Výkony hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance mezi soukromými a státními podniky jsou si v oděvním průmyslu velmi blízké, přičemž v roce 1953 byly tyto výkony soukromých podniků nižší než výkony státních podniků, ale v průběhu roku 1954 narostly tak, že dokonce soukromé podniky vykazovaly tyto výkony vyšší než podniky státní a udržely si toto postavení i v roce 1955. Ve výrobě obuvi, kožených a kožešinových výrobků byly

výkony státních podniků vždy zřetelně vyšší než výkony soukromých podniků. Bylo to možná způsobeno strojovou výrobou obuvi, jejíž nejvíce rozvinutou formou se zřejmě vyznačovaly spíše velké podniky státní než menší podniky soukromé.

Výroba buničiny a papíru patřila ve Východním Německu k menším průmyslovým odvětvím, které se zaměřovalo na pokrytí domácích potřeb. Soukromé průmyslové podniky v tomto odvětví v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance zaostávaly za státními. Bylo to způsobeno zřejmě existencí velkých státních papíren a celulózek.

Polygrafický průmysl má v období masové tiskové propagandy velký politický význam svým působením na široké vrstvy obyvatelstva, což úroveň jeho výkonů vždy silně ovlivňuje. Nejvíce je polygrafický průmysl vystaven tlakům státních orgánů v autoritativních a totalitních režimech. Nebylo tomu jinak ani v NDR. Právě přímými politickými tlaky je jasně vysvětlitelný pokles hrubé výroby soukromých podniků v tomto období oproti výkonům státních podniků.

Bez průmyslové potravinářské výroby se žádné větší území v polovině 20. století neobešlo. I ve Východním Německu tvořila důležitou součást průmyslového odvětví. Z hlediska celkového objemu hrubé průmyslové výroby byl potravinářský průmysl druhým nejsilnějším oborem za strojírenským průmyslem. Specializace v rámci tohoto oboru byla ovšem až nepřehledně široká, a je možno se odvážit tudíž tvrdit, že při vykazování výkonů hrubé průmyslové výroby za ně jako celek jsou skutečně sčítána „jablka s hruškami“. Hrubá průmyslová výroba soukromých podniků na jednoho zaměstnance v tomto oboru zaostávala v první polovině padesátých let zřetelně za tímto ukazatelem u státních podniků, což bylo pravděpodobně způsobeno značnou rozdílností výrobních náplní v rámci tohoto oboru, i tím, že soukromé podniky byly spíše menší, co se týče počtu zaměstnanců. Z hlediska podílu na východoněmeckém trhu tomu ovšem v jednotlivých druzích výrobků tak asi nebylo.

Léta 1955 až 1958

Vzhledem k tomu, že ve druhé polovině padesátých let byly údaje o hrubé průmyslové výrobě uváděny v oborově mnohem přesnějším dělení, je možno porovnávat výkony státních a soukromých průmyslových podniků podrobněji.³⁹

Soukromé podniky v těžebním oboru vykazovaly v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance kolísavější výkony než podniky státní, přičemž se rozdíl mezi nimi v roce 1958 zvětšoval.

V metalurgickém průmyslu se vykazované výkony soukromých podniků na jednoho zaměstnance v roce 1958 začaly výkonům státních podniků překvapivě přibližovat, možná to bylo způsobeno značnou specializovaností výroby zbývajících soukromých podniků.

V chemickém průmyslu soukromé podniky v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance dosti zaostávaly za státními, ačkoliv při procentním porovnání si byly vzestupy jejich výkonů byly dosti podobné.

V průmyslu stavebních hmot nebyly odlišnosti mezi soukromými a státními podniky nijak velké, ale výkony soukromých podniků na jednoho zaměstnance byly nižší a jevíly tendenci k dalšímu poklesu.

V těžkém strojírenství výkony soukromých podniků v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance stoupaly rovnoměrněji než výkony státních podniků, ale rozdíl mezi nimi se zvětšoval, přičemž křivka ukazující výkony státních podniků takřka kopírovala křivku výkonů všech podniků.

39 Statistisches Jahrbuch 1958, s. 271.

Tab. č. 4: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance ve všech průmyslových podnicích

Obory	1955	1956	1957	1958
Výroba energie	11,47497116	12,79679	13,10805	14,39152
Těžba	11,14666537	11,84181	11,9692	12,08063
Metalurgie	35,88083931	38,49079	39,4002	41,22405
Chemie	27,00577926	29,06856	30,40404	32,91121
Stavební materiály	9,488915103	10,13896	10,93472	11,95506
Těžké strojírenství	14,62257928	16,16229	15,34045	17,32046
Všeobecné strojírenství	12,60196142	13,41716	13,60168	15,6672
Výroba dopravních prostředků	15,63143575	17,56794	17,88602	19,37859
Stavba lodí	20,78072084	20,09522	17,50427	22,7616
Slévárny a kovárny	11,77405232	12,65222	13,49699	14,21734
Výroba kovového zboží	11,26148809	12,2812	13,06845	14,90089
Elektrotechnika	14,10724685	15,30575	16,70344	18,83582
Jemná mechanika a optika	9,181486737	9,686031	10,34533	11,91731
Dřevěné a kulturní zboží	10,81641146	11,47411	12,38679	13,58458
Textilní průmysl	13,87228944	14,88788	15,69259	17,25937
Výroba oděvů	13,37031792	13,28444	14,60413	16,17295
Výroba obuvi, koženého a kožešinového zboží	14,0928961	14,98007	15,84819	17,20087
Výroba buničiny a papíru	14,27848544	14,88742	15,47741	16,38646
Polygrafický průmysl	10,88434708	11,36071	12,34098	13,19604
Sklářský a keramický průmysl	9,241071557	9,327911	9,828609	10,84026
Potravinářský průmysl	37,33446692	39,26017	40,97169	42,85412

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 272–273 a s. 278–281.

Vykazované výkony soukromých podniků v oboru všeobecného strojírenství sice byly nižší než výkony státních podniků, ale nijak výrazně, přičemž vykazovaly takřka stejnou růstovou tendenci.

Ve výrobě dopravních prostředků soukromé podniky v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance za státními dosti výrazně zaostávaly a rozdíl mezi nimi se pozvolna zvětšoval.

Ve stavbě lodí soukromé podniky vykazovanými výkony hrubé průmyslové výroby rovněž zaostávaly za státními podniky, ale na rozdíl od nich nevykázaly ve sledovaném období žádný pokles.

V průmyslovém oboru slévárenství a kovárenství byly v letech 1955 až 1957 mezi výkony soukromých podniků a státních podniků, zřetelné rozdíly, ale v roce 1958 byly jejich výkony v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance takřka stejné. Pravděpodobně se zde projeví, vzhledem k vzájemné příbuznosti, ještě zřetelněji vlivy zmíněné při sledování vývoje v metalurgii.

Ve výrobě kovového zboží nebyly na počátku sledovaného období velké rozdíly, ale poznamená se zvětšování, protože vykazované výkony soukromých podniků stoupaly méně než výkony státních podniků.

Tab. č. 5: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance v soukromých průmyslových podnicích

Obory	1955	1956	1957	1958
Výroba energie	0	0	0	0
Těžba	9,462466488	9,706146	10,31619	9,463576
Metalurgie	23,33559322	24,40656	24,07599	33,52577
Chemie	19,66546199	19,7117	21,09957	22,54378
Stavební materiály	8,400118045	8,665136	9,671027	9,903018
Těžké strojírenství	10,97004726	11,32757	11,91321	12,61861
Všeobecné strojírenství	11,15278404	10,94214	11,3937	12,83182
Výroba dopravních prostředků	11,04841229	11,26552	11,38979	11,72555
Stavba lodí	10,08528198	10,05746	11,63695	13,75246
Slévárny a kovárny	10,91910217	10,78306	11,77366	13,03733
Výroba kovového zboží	10,4420549	10,99276	11,60713	12,31082
Elektrotechnika	13,02600561	12,55583	13,46324	15,24095
Jemná mechanika a optika	10,07661612	10,46746	10,85573	11,66855
Dřevěné a kulturní zboží	9,126412441	9,167488	9,795192	10,26095
Textilní průmysl	11,62917426	11,49777	12,16764	12,80206
Výroba oděvů	11,90964519	11,27542	12,04577	12,76233
Výroba obuvi, koženého a kožešinového zboží	12,3782954	12,22395	13,32017	14,32008
Výroba buničiny a papíru	10,23394809	10,41918	10,79092	10,93845
Polygrafický průmysl	8,694048512	8,861104	9,333632	9,71694
Sklářský a keramický průmysl	8,416445623	8,361042	8,833414	9,495638
Potravinářský průmysl	22,92014411	22,67676	23,05306	23,05622

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 271, s.272–273 a s. 278–281.

V elektrotechnickém průmyslu se výkony státních a soukromých podniků na počátku sledovaného období také nijak podstatně nelišily, ale pozvolna se začaly rozdíly mezi nimi též zvětšovat, protože výkony soukromých podniků stoupaly také méně.

Výkony soukromých podniků v oboru jemná mechanika a optika byly vyšší, byť ne o mnoho, než výkony státních podniků. Byl to značný rozdíl oproti letům 1950 až 1955, kdy podle údajů ze statistické ročenky pro rok 1955 byly výkony soukromých podniků podstatně vyšší než výkony státních podniků. Zda na tomto zvratu podílela více uvedená změna metodiky nebo spíše za ním stály věcné důvody, je nutno ponechat dalšímu zkoumání.

V oboru výroby dřevěného a kulturního zboží, byla převaha státních podniků dosti výrazná a po vzniku většího počtu polostátních podniků mezi lety 1957 až 1958, kdy stoupl jejich počet ze 47 na 158⁴⁰ a počet jejich zaměstnanců ze 4 165 na 11 073, se dále zvětšovala.

V textilním průmyslu soukromé podniky za státními svými vykazovanými výkony na jednoho zaměstnance dosti zaostávaly, což je možno objasnit tím, že při vyvlastňování v letech 1946 až 1948, se staly státními podniky největší a nejproduktivnější podniky.

40 Statistisches Jahrbuch 1958, s. 271.

Tab. č. 6: Hrubá průmyslová výroba na jednoho zaměstnance ve státních průmyslových podnicích

Obory	1955	1956	1957	1958
Výroba energie	11,47497116	12,79679	13,10805	14,39152
Těžba	11,15921089	9,726822	11,97964	12,08881
Metalurgie	35,92583496	38,54282	39,45874	41,26896
Chemie	27,77742373	30,0025	31,37728	34,0867
Stavební materiály	9,80858392	10,56736	11,27515	12,42743
Těžké strojírenství	14,95423309	16,62868	15,7125	17,84245
Všeobecné strojírenství	12,8506423	13,82677	13,9187	16,09812
Výroba dopravních prostředků	15,88792749	17,92484	18,17379	19,67783
Stavba lodí	20,96782732	20,27829	17,60731	22,93751
Slévárny a kovárny	11,85862978	12,83318	13,67877	14,41768
Výroba kovového zboží	11,57115909	12,76784	13,62166	15,72616
Elektrotechnika	14,20978827	15,557	16,99614	19,19714
Jemná mechanika a optika	9,101460305	9,613108	10,25691	11,89087
Dřevěné a kulturní zboží	12,01000193	13,00056	14,04198	15,65827
Textilní průmysl	14,73465027	16,11865	16,96429	18,8234
Výroba oděvů	14,85155047	15,16956	16,77468	18,8816
Výroba obuvi, koženého a kožešinového zboží	14,99167442	16,31211	17,12805	18,82982
Výroba buničiny a papíru	15,97793363	16,78494	17,30207	18,4917
Polygrafický průmysl	11,38495641	11,9456	13,0651	14,01604
Sklářský a keramický průmysl	9,394503063	9,505357	10,02105	11,20814
Potravinářský průmysl	39,86826499	42,37224	44,13579	46,4158

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959, s. 272–273 a s. 278–281.

V oděvním průmyslu výkony státních podniků narůstaly, přičemž výkony soukromých podniků lze označit za v podstatě stagnující.

V průmyslové výrobě obuvi kožených a kožešinových výrobků výkony soukromých podniků v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance poněkud překvapivě zaostávaly poměrně výrazně za podniky státními. Zřejmě se zde projevilo obdobně jako v textilním průmyslu to, že postátněny byly v letech 1946 až 1948 větší a výkonnější podniky.

Ve výrobě buničiny a papíru byly vykazované výkony státních podniků v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance značně vyšší než výkony soukromých podniků.

V polygrafickém průmyslu státní podniky dosti výrazně svými výkony v hrubé výrobě čněly nad výkony soukromých podniků, což vzhledem k tomu, že se oproti letům 1950 až 1955 na politickém poli došlo sice ke zřetelným ale nikoli zásadním posunům, není překvapivé.

Ve sklářské a keramické průmyslové výrobě soukromé podniky za státními ve vykazované hrubé výrobě na jednoho zaměstnance zaostávaly jen mírně a rozestup mezi nimi se jen zvolna zvětšoval.

V potravinářské výrobě byly rozdíly v hrubé průmyslové výrobě na jednoho zaměstnance mezi soukromými a státními podniky velké. Zatímco na počátku sledovaného

období byla hrubá výroba na jednoho zaměstnance v soukromých podnicích o málo více než polovinou tohoto údaje u podniků státních, na konci tohoto období – v roce 1958 byla hrubá výroba soukromých podniků na jednoho zaměstnance v tomto průmyslovém oboru v porovnání se státními podniky vskutku jen poloviční. Podstatnou roli v tom sehrály pravděpodobně jak velká vnitrooborová různost výroby, tak i značné rozdíly ve velikosti mezi jednotlivými podniky státními a soukromými. Jak již bylo dříve konstatováno zřejmě se v tomto oboru vskutku sčítají „jablka s hruškami“.

Závěr

Soukromé průmyslové podniky v hrubé výrobě na jednoho zaměstnance většinou vykazovaly menší hodnoty tohoto ukazatele než podniky státní. A to jak v první, tak ve druhé polovině padesátých let 20. století, v jejich druhé polovině však rozdíly mezi nimi vzrůstaly. Největší rozdíly mezi soukromými průmyslovými podniky a státními průmyslovými podniky byly ve sledovaném ukazateli v profilových oborech východoněmeckého hospodářství, kde počet soukromých podniků byl dosti vysoký, tzn. ve výrobě textilií, obuvi, kožených kožesinových výrobků a v potravinářství. Lze to vysvětlit jednak tím, že byly zestátněny nejproduktivnější a největší podniky těchto oborů, přičemž zbývající soukromé podniky nebyly v rámci těchto oborů nijak zvlášť specializované, což platí především zřejmě pro textilní podniky a podniky obuvnické, kožedělné a kožešnické, ale pravděpodobně nikoli pro podniky potravinářské.

Menší výkony v hrubé průmyslové výrobě, jak je nutné mít neustále na paměti, však neznamenají, že soukromé podniky byly méně efektivní než podniky státní. Majitelé soukromých podniků ve všech oborech totiž neusilovali o výrobu co největšího množství zboží, ale o dosažení zisku či minimalizaci ztrát, přičemž se nemohli spoléhat na případné státní dotace. Dosažení vysokého objemu hrubé průmyslové výroby bylo jen jedním z prostředků, jak toho docílit, což se muselo na celkových objemech hrubé průmyslové výroby projevovat. Naopak státním podnikům umožňovaly státní dotace produkovat výrobky i se ztrátou, a to i v množství, které nalezlo svůj odraz ve vykazovaném objemu výroby. Na druhou stranu mzdy v soukromých podnicích nejen, že bývaly vykazovány nižší než v podnicích státních, ale ve skutečnosti zřejmě také byly. Vzhledem k tomu, že s výjimkou potravinářského průmyslu, kde objemy hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance vykazované státními průmyslovými podniky byly v podstatě dvakrát větší než výkony vykazované soukromými průmyslovými podniky, lze se domnívat, že řídicí aparát soukromých podniků zřejmě dokázal uspořádat výrobní proces tak, aby rozdíly mezi soukromými a státními podniky v tomto ukazateli nebyly nápadně velké. V této souvislosti je nutné také připomenout, že mohl být jistý rozdíl mezi soukromými podniky vykazovanou hodnotou hrubé průmyslové výroby a její hodnotou skutečně dosaženou, přičemž tento rozdíl, v tomto dosti uměle konstruovaném ukazateli, mohl být způsoben jak úmyslným zkreslováním ze strany podnikatelů, tak i státních a politických orgánů.

Na to, jaký vliv na rozhodování vedoucích představitelů Německé demokratické republiky o budoucím postavení soukromého podnikání ve Východním Německu měly dosahované a vykazované výkony soukromých průmyslových podniků a zda se podstatně lišilo hospodaření čistě soukromých a polostátních podniků, by se měl zaměřit budoucí výzkum.

Prameny a literatura

Prameny

- [1] Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganistionen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO), DC 20/12046 (Ministerrat der DDR), Analyse über die Entwicklung des privaten Einzel- und Grosshandels, 19. September 1955.
- [2] SAPMO, DY 30/IV2/2.01/17 SED – Zentralkomitee (Büro des Politbüros), Bericht über die Überprüfung der Arbeiter, Angestellten und technische Intelligenz in einigen Betrieben der Privatindustrie, September 1951.
- [3] Gesetzblatt der Deutschen demokratischen Republik 1950.
- [4] Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1955, Berlin 1956.
- [5] Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1956, Berlin 1957.
- [6] Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1957, Berlin 1958.
- [7] Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1958, Berlin 1959.
- [8] Statistisches Jahrbuch der Deutschen demokratischen Republik 1960/61, Berlin 1961.

Literatura

- [1] ÅSLUND, A. (1985): *Private Enterprise in Eastern Europe, The Non- Agricultural Private Sector in Poland and the GDR, 1945–1983*, Oxford 1985.
- [2] BÄHR, J. (1997): *Die Firmenabwanderung aus der SBZ/DDR und aus Berlin-Ost (1945–1953)*. In Fischer, W., Müller, U., Zschaler, F. (hrsg.): *Wirtschaft im Umbruch*, St. Katharinen 1997, s. 229–250.
- [3] BUCK, H., F. (1995): *Formen, Instrumente und Methoden zur Verdrängung, Einbeziehung und Liquidierung der Privatwirtschaft in der SBZ/DDR..* In Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“, Band II/2, hrsg. vom Deutschen Bundestag, Baden-Baden 1995, s. 1070–1213.
- [4] BUCHHEIM, Ch. (1990): *Wirtschaftliche Hintergründe des Aufbeiteraufstandes vom 17. Juni 1953 der DDR*. In Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1990 (38)/3, s. 415–433.
- [5] DUFEK, P. (2005): *K potlačování soukromého podnikání v Československu (ČSR) a Východním Německu (NDR)*. Praha 2005.
- [6] GUTMANN, G. – KLEIN, W. (1995): *Herausbildungs- und Entwicklungsphasen der Planungs-, Lenkungs- und Kontrollmechanismen im Wirtschaftssystem*. In *Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“*. Band II/3, hrsg. vom Deutschen Bundestag, Baden-Baden 1995, s. 1579–1647.
- [7] KOOP, V. (2003): *Der 17. Juni 1953, Legende und Wirklichkeit*. Berlin 2003.
- [8] MISES, L., von (2006): *Lidské jednání*. Praha 2006.
- [9] PILLEUL-ARP, A. (2005): *Kriterien einer Typologie der Überlebensstrategien der Klein- und Mittelunternehmer in der DDR: Lebensläufe zwischen 1949 und 1990 im Vergleich*, z http://frda.fr.funpic.de/downloads/article_pilleul.pdf, vloženo 10. července 2005, 12:14 [cit. 20.2. 2007].

- [10] PRŮCHA, V. a kol. (1977): *Hospodářské dějiny evropských socialistických zemí*. Praha 1977.
- [11] ROESSLER, J. (1999): *Boj středostavovských akciových společností v Sasku proti státnímu dirigismu a zestátnování od konce 30. let do začátku 50. let*. in: *Tři studie z hospodářských dějin Německa ve 20. století*. in: *Studie z hospodářských dějin 7*, Praha 1999.
- [12] STEINER, A. (2004): *Von Plan zu Plan. Eine Wirtschaftsgeschichte der DDR*, München 2004.
- [13] STOLPER, W., F. (1960): *The Structure of the East German Economy*, Cambridge (Massachusetts) 1960.
- [14] TATZKOW, M. (1993): *Gehen oder bleiben. Privatindustrielle nach der Staatsgründung*. in: *Provisorium für längstens ein Jahr. Protokoll des Kolloquiums die Gründung der DDR, September 1991*, hrsg. Scherstjanoi, E.: Berlin, 1993, s. 205–209.
- [15] WEBER, H. (2003): *Dějiny NDR*. Praha 2003.
- [16] WERKENTIN, F.: *Der totale soziale Krieg. Auswirkungen der 2. Parteikonferenz der SED im Juli 1952*, in: *Jahrbuch für historische Kommunismusforschung 2002*, s. 23–54.

Postavení a výkony soukromých podniků ve východoněmeckém hospodářství v padesátých letech 20. století

Pavel Dufek

Abstrakt

Soukromé průmyslové podniky v NDR vykazovaly většinou nižší úroveň hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance než státní průmyslové podniky. Největší rozdíly mezi nimi byly v oborech textilní, obuvnické a potravinářské výroby. Hrubá průmyslová výroba soukromých průmyslových podniků na jednoho zaměstnance byla nižší pravděpodobně z několika důvodů: Majitelé soukromých podniků, bez ohledu na průmyslový obor, neusilovali o dosažení vysokého objemu hrubé průmyslové výroby ale o dosažení zisku. V letech 1946 až 1948 byly zestátněny nejefektivnější a největší soukromé průmyslové podniky, což je pravděpodobně případ textilního a obuvnického průmyslu a možná i případ potravinářského průmyslu i několika dalších oborů. Soukromé průmyslové podniky nedostávaly na rozdíl od státních průmyslových podniků tak vysoké dotace, pokud je vůbec dostávaly, jako státní podniky. Vysoká úroveň průmyslové výroby na jednoho zaměstnance byla rovněž možná způsobena tím, že zbývající soukromé podniky v některých oborech nebyly specializované na výrobu, v níž by bylo možno vysokých hodnot hrubé průmyslové výroby na jednoho zaměstnance dosáhnout.

Klíčová slova: Východní Německo; Německá demokratická republika; soukromé podniky; státní podniky; průmysl

The Position and Outputs of Private Industrial Undertakings in East German Economy in 1950s

Abstract

The private industrial undertaking in German Democratic Republic (GDR) have generally showed out lower level of gross industrial production per one employee than state public industrial enterprises. The greatest differences between them were obvious in sectors of textile, footwear and food industry. There were several reasons of this fact: Fundamentally, the owners of private industrial undertakings, notwithstanding sector of industry, did not struggle for high gross industrial production but for profit. From 1946 till 1948 the most effective and the largest private enterprises were nationalized, particularly textile industry, footwear industry, food industry and several more sectors. The private industrial undertakings did not get too high subsidies, if they have gotten something, as state public industrial enterprises. High level of gross industrial production of state public industrial enterprises per one employee was also caused by the fact that remaining private undertakings in some sectors were not specialized on production which enabled to achieve high value of gross industrial production.

Key words: East Germany; industry; private industrial undertakings, state public industrial enterprises